

Rocznik
Instytutu Europy
Środkowo-Wschodniej

Rok 17 (2019)
Zeszyt 1

Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej Yearbook of the Institute of East-Central Europe

Rada Naukowa | Advisory Board Rocznika Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej Yearbook of the Institute of East-Central Europe

József Böröcz (USA), William Collins Donahue (USA), Adolf Juzwenko (Polska), Rūstis Kamuntavičius (Litwa), Gediminas Kazėnas (Litwa), Jūratė Kiaupienė (Litwa), Michal Kořan (Czechy), Volodymyr Kravchenko (Kanada), Jussi P. Laine (Finlandia), Markijan Malskyj (Ukraina), Joseph F. Patrouch (Kanada), Serhii Plokhii (USA), Antony Polonsky (USA), Adam Daniel Rotfeld (Polska), Henryk Samsonowicz (Polska), Aleksander Smolar (Polska), George Soroka (USA), Oleksiy Tolochko (Ukraina), Natalia Yakovenko (Ukraina)

Komitet Redakcyjny | Editorial Board Rocznika Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej Yearbook of the Institute of East-Central Europe

Redaktor naczelny | Editor-in-Chief | Beata Surmacz
Zastępca redaktora naczelnego | Deputy Editor-in-Chief | Tomasz Stępniewski
Redaktor działu państw bałtyckich | Editor of the Baltic States Department | Aleksandra Kuczyńska-Zonik
Redaktor działu państw wschodnioeuropejskich | Editor of the Eastern European States Department | Jakub Olchowski
Redaktor działu państw bałkańskich | Editor of the Balkan States Department | Konrad Pawłowski
Redaktor działu państw wyszehradzkich | Editor of the Visegrad States Department | Agata Tatarenko
Sekretarz redakcji | Editorial Secretary | Anna Paprocka

Rocznik
Instytutu Europy
Środkowo-Wschodniej

Rok 17 (2019)
Zeszyt 1

Yearbook of the Institute of East-Central Europe
Volume 17 (2019), Issue 1

Transformacje w Europie Środkowej i Wschodniej 1989–2019

REDAKCJA
Tomasz Stępniewski
Beata Surmacz

Instytut Europy Środkowej
Institute of Central Europe

Lublin 2019

Czasopismo recenzowane

Korekta wydawnicza: Mirosława Bender
Projekt okładki i skład: Amadeusz Targoński | www.targonski.pl

Fotografia na okładce i stronach tytułowych: © Billion Photos | shutterstock

© Instytut Europy Środkowej, Lublin 2019

ISSN 1732-1395

Redakcja: Instytut Europy Środkowej
ul. Niecała 5, 20-080 Lublin
e-mail: yearbook@ies.lublin.pl

Wydawca: Instytut Europy Środkowej
ul. Niecała 5, 20-080 Lublin
www.ies.lublin.pl

Druk: elpil
ul. Artyleryjska 11, 08-110 Siedlce
www.elpil.com.pl

Spis treści

ARTYKUŁY

- Marek Pietraś
Podziały przestrzeni Europy Środkowo-Wschodniej 11
Divisions of Central and Eastern Europe Space
- Walenty Baluk
Europa Środkowa i Wschodnia w okresie poszukiwania własnej tożsamości politycznej oraz zmian systemowych 51
Central and Eastern Europe in the Age of Searching for Its Own Political Identity and Systemic Changes
- Witalij Lebediuk
Плинність партійних систем у посткомуністичних країнах (1992–2019) 79
Fluid Party Systems in Post-Communist Countries, 1992–2019
- Konrad Świder
Transformacja polityczna w Rosji w latach 90. XX wieku – główne problemy 97
Political Transformation in Russia in the 1990s: Main Problems
- Tomasz Stępniewski
Determinanty wewnętrzne polityki zagranicznej Ukrainy pod rządami Wołodymyra Zełenskiego 123
Internal Determinants of Ukraine's Foreign Policy Under Volodymyr Zelensky
- Renata Duda
Rola koncepcji *path dependence* w wyjaśnianiu efektywności transformacji w państwach Europy Środkowo-Wschodniej 143
The Role of the *Path Dependence* Concept in Explaining the Effectiveness of the Transformation Process in Central and Eastern Europe
- Andrzej Podraza
Koniec zimnej wojny, transformacja Europy Środkowej i Wschodniej a moc eksplanacyjna i prognostyczna teorii stosunków międzynarodowych 159
Eastern Europe and the Explanatory-Prognostic Power of Theories of International Relations

---

Lech Gruszecki Phouphet Kyophilavong Bartosz Jóźwik	Transformacja, wzrost gospodarczy i środowisko przyrodnicze w państwach Europy Środkowej i Wschodniej	179
	Transformation, Economic Growth and Environment in Central and Eastern European Countries	
Maciej Bałtowski Marlena Gołębiowska	Udział i charakterystyka największych przedsiębiorstw państwowych w gospodarkach wybranych krajów Europy Środkowo-Wschodniej	197
	Share and Characteristics of the Largest State-owned Enterprises in the Economies of Selected Countries of Central and Eastern Europe	
Mariusz Próchniak	Konwergencja beta, sigma i gamma krajów postsocjalistycznych do Europy Zachodniej	217
	Beta, Sigma, and Gamma Convergence of Post-socialist Countries to Western Europe	
Andrzej Cieślik	Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Polsce: stan obecny i perspektywy rozwoju	245
	Foreign Direct Investment in Poland: Current Status and Development Prospects	
Tomasz Białowas	Znaczenie korporacji międzynarodowych w eksporcie towarowym Polski na tle państw Europy Środkowej w latach 2004–2018	265
	Importance of International Corporations in Polish Commodity Exports Against the Background of Central European States in 2004–2018	
Wojciech Szczepan Staszewski	Polityka traktatowa Polski w zakresie umów o przyjaźni i współpracy po „Jesieni ludów” 1989 r.	281
	Polish Treaty Policy in Regard to the Treaties of Friendship and Cooperation After “Autumn of Nations” of 1989	
Agata Tatarenko	Stosunek Polaków do transformacji ustrojowej: główne postawy oraz ich uwarunkowania w obliczu 30. rocznicy upadku komunizmu	303
	The Attitude of Poles Towards Political Transformation: Main Standpoints and Their Conditions in the Face of the 30 th Anniversary of the Fall of Communism	

Małgorzata Szabaciuk Transformacja systemów zarządzania bezpieczeństwem informacji w Polsce po 1989 r.	319
Transformation of Information Security Management Systems in Poland After 1989	
Artur Adamczyk Mladen Karadzoski Wyzwanie dla tożsamości międzynarodowej Macedonii - grecko-macedoński spór o nazwę państwa	333
A Challenge to Macedonia's International Identity - Greek-Macedonian Naming Dispute	
Mateusz Rafał Dominik Borek Potencjał kooperacji turystycznej i piłkarskiej w państwach Grupy Wyszehradzkiej	351
Potential of Cooperation in Football and Tourism Sector in Visegrad Group States	

VARIA

A. James McAdams Post-Truth, Climate Change, and the Idea of the Modern Catholic University	379
---	-----

RECENZJE

Tomasz Olejarsz Recenzja książki: Henry Kissinger, <i>Porządek światowy, Czarne, Wołowiec 2016, ss. 398</i>	391
Andrzej Szabaciuk Recenzja książki: Mitchell A. Orenstein, <i>The Lands in Between: Russia vs The West and the New Politics of Hybrid War, Oxford University Press, New York 2019, ss. 233</i>	399

SPRAWOZDANIA

Sprawozdanie ze spotkania z ambasadorem Królestwa Belgii z okazji stulecia polsko-belgijskich stosunków dyplomatycznych	405
--	-----

Witalij Lebediuk*

Плинність партійних систем у посткомуністичних країнах (1992–2019)

Fluid Party Systems in Post-Communist Countries, 1992–2019

Abstract: The paper offers a thorough analysis of the main types of party systems and their changes in the post-Soviet countries between 1992 and 2019. The evolution of the main criteria concerning the party systems classification has been analyzed. We use a database of all parliamentary elections which took place in the post-communist countries since 1992. This article concludes that the majority of party systems of the post-Soviet countries are not stable and suffering permanent changes. On this basis, 16 party systems that continue to exist in the post-communist countries from 1992 to 2019 are almost half-assigned to the predominant party types. Our findings indicate that Kyrgyzstan and Moldova have moved from a predominant party type to a multiparty type. Russia, Armenia, and Ukraine have changed their party systems from a multiparty type to a predominant party type. Azerbaijan, Kazakhstan, and Tajikistan remain in the predominant party system since the first elections. Slovakia, the Czech Republic and the Baltic countries have remained in the multiparty types since the first elections.

Keywords: party system classification, changes of party system, effective number of parties, party system fragmentation, post-communist countries

1. Вступ

Після розпаду Радянського Союзу, на початку 90-х років ХХ ст., спостерігаються суспільні трансформації та зміни в політичних системах країн посткомуністичного простору. В перші роки незалежності формат порядку денного визначив основні інституційні зміни у посткомуністичних країнах. Більшість країн заявили про намір рухатися до консолідованої демократії, рин-

* Dr Witalij Lebediuk – Narodowy Uniwersytet „Akademia Ostrogska” (Ostróg, Ukraina), ORCID: 0000-0001-6308-6778, e-mail: vitalii.lebediuk@gmail.com.

кової економіки та багатопартійної системи. В решті країн демократичні перетворення були значно обмежені.

Успішними прикладами становлення та розвитку партійних систем порівняно з пострадянськими країнами є посткомуністичні країни Центрально-Східної Європи та Прибалтики. Хоча науковий інтерес до політичних партій і партійних систем у посткомуністичних країнах не слабшає, існують певні методологічні проблеми в концептуальному поясненні того, як у цих країнах змінювалися партійні системи¹. Дослідники переважно використовують теоретичний інструментарій, котрий не завжди відповідає вимогам до порівняльного аналізу партійних систем, наявних у політичних реаліях посткомуністичних країн². Тому постає низка важливих питань. Як змінилися партійні системи в посткомуністичних країнах? Чи простежуються тенденції у трансформації партійних систем посткомуністичних країн?

Мета дослідження – визначити основні зміни, яких зазнали партійні системи в посткомуністичних країнах за роки незалежності. Для цього потрібно розв'язати такі завдання: по-перше, проаналізувати основні теоретико-методологічні підходи щодо вивчення партійних систем; по-друге, виокремити теоретико-методологічний підхід до вивчення змін партійних систем у посткомуністичних країнах; по-третє, з'ясувати основні зміни партійних систем у посткомуністичних країнах. Ми аналізуємо зміни партійних систем у 19 посткомуністичних країнах за роки незалежності. Винятком є вибори в країнах з мажоритарною виборчою системою. Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від встановлення перших демократичних виборів (1992) до сучасного етапу функціонування партійних систем (2019). Враховуючи широкий спектр впливу різних інститутів на тип партійної системи як незалежних змінних, ми не зможемо розглянути їх

- 1 О. Швирков, *Партийные системы постсоветского пространства: дефицит теории?*, [w:] О. Фісун (ред.), *Партійна система України після парламентських виборів – 2012*, Харків 2012, s. 85 [O. Shvirkov, *Partiinye sistemy postsovetskogo prostranstva: defitsit teorii?*, [in:] O. Fisun (red.), *Partiina sistema Ukrainy pislia parlaments'kykh vyboriv – 2012*, Kharkiv 2012, s. 85].
- 2 K. Armingeon, R. Careja, *Institutional change and stability in postcommunist countries 1990–2002*, „European Journal of Political Research” 2008, vol. 47, no. 4, p. 436–466; G. Sartori, *Parties and party systems. A framework for analysis*, New York 1976.

у даному дослідженні, однак детальніше зупинимось на залежній змінній – партійній системі.

2. Класифікація партійних систем: методологічні питання

Знання про партійні системи накопичувалися паралельно з розвитком порівняльних досліджень. Тому першу типологію партійних систем, яку розробив М. Дюверже, було складено на основі спостережень за обмеженою кількістю країн. В основі типології кількісний критерій із простим підрахунком партій, що конкурують між собою³. Протягом 1960-х і 1970-х років відбувалися суттєві концептуальні зміни в типології партійних систем. Дослідники розробили складніші типології, додаючи нові критерії класифікації. Це було пов'язано, по-перше, з розвитком порівняльних досліджень, які почали включати все більше країн, а, по-друге, партійні системи досить суттєво змінилися, залишаючи все менше випадків двопартійних систем⁴. Тому перший із основних підходів до вивчення партійних систем вказує на те, що кількість партій та їхні абсолютні значення є фундаментальними критеріями розрізнення партійних систем.

Спроби класифікувати партійні системи пішли на спад у 1980-х і на початку 1990-х років. По-перше, партологи зосередилися на моделях вивчення змін партійних систем, по-друге, в порівняльних дослідженнях основна увага відводилася впливу виборчої системи на партійну систему⁵. Поряд з цим, „третья хвиля” демократизації збільшила кількість країн, які компаративісти змогли включити до порівняльних студій. Такі зміни спонукали науковців розвивати інструментарій вивчення партійних систем. Таким чином, другий підхід розглядає партійну систему як спосіб взаємодії партій у боротьбі за владу. В межах цього підходу зміна

3 М. Дюверже, *Политические партии*, Москва 2000 [M. Duverzhe, *Politicheskie partii*, Moskva 2000].

4 В. Лебедюк, *Типологія партійних систем: минуле та сьогодення*, „Політичний менеджмент” 2013, № 59, s. 92–102 [V. Lebediuk, *Typolohiia partiinykh system: mynule ta s'ohodennia*, „Politychnyi menedzhment” 2013, no. 59, s. 92–102].

5 *Ibidem*, s. 98.

партійної системи є не стільки похідною від ідеологічної або організаційної трансформації самих партій, скільки наслідком перетворень у структурі політичного простору⁶.

Розвиваючи типологію партійних систем, Дж. Сарторі (1976) класифікував їх за двома змінними: кількість партій та ідеологічна дистанція між ними. З одного боку, дослідник указав на те, що кількість партій демонструє особливість політичної системи: ступінь фрагментації політичної влади, наскільки вона розсіяна чи сконцентрована. З іншого боку, кількість партій впливає на тактику партійного змагання та формування парламентської коаліції⁷. Вчений запропонував таку класифікацію партійних систем: система з однією партією, система з партією-гегемоном, система з панівною партією, двопартійна, система поляризованого і поміркованого плюралізму, атомізована. Найгірший варіант багатопартійності, на думку автора, – атомізована партійна система⁸.

Поняття “істотності” (relevance) в типології партійних систем Дж. Сарторі посідає ключове місце і демонструє місце партії в конкуренції за право формувати уряд у певній системі. Існує концептуальна проблема – за дихотомічним підходом Дж. Сарторі будь-яку партію можна оцінити як “істотну” або “неістотну”, без проміжного (перехідного) статусу. Тобто партія з потенціалом “шантажу” вважається так само “істотною”, як і урядові партії. За це автора критикують, стверджуючи, що не всі “істотні” партії рівнозначні й між ними є різниця в їхній “істотності”⁹.

Дж. Сарторі стверджував, що має існувати чітке правило обліку партій. Наприклад, для “істотних” партій слід підраховувати їхні відносні значення, а не абсолютні¹⁰. Методологічну проблему, певною мірою, вирішили М. Лааксо і Р. Таагепера, ввівши в науковий обіг поняття “ефективна кількість партій” (effective number

6 H. Kitschelt, *European Party Systems: Continuity and Change*, [in:] M. Rhodes (ed.), *Developments in West European Politics*, London 1997; A. Lijphart, *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, New Haven 1999.

7 G. Sartori, *Parties and party systems*, p. 120.

8 Ibidem, p. 125.

9 A. Lijphart, *Patterns of Democracy*, p. 66.

10 G. Sartori, *Parties and party systems*, p. 121–122.

of parties), для вимірювання кількості “істотних” партій¹¹. Індекс ефективної кількості партій указує на кількість партій, їхню відносну вагу і є широко застосовуваним методом для розрізнення двопартійних, дві з половиною та багатопартійних систем у порівняльних дослідженнях. Цей статистичний показник використовують переважно, щоб виявити двопартійні чи багатопартійні системи. Індекс ефективної кількості партій набуває такого математичного вигляду:

$$ENP = \frac{1}{HH} = \frac{1}{\sum p_i^2}$$

де p_i – відсоток голосів, які i -партія отримала на виборах, або відсоток депутатських мандатів, котрі i -партія здобула в парламенті¹². Індекс ефективної кількості партій не обмежений зверху і може давати некоректні результати під час статистичних обрахунків (особливо при регресійному аналізі). За таких умов використовують індекс фракційності Д. Рає (Rae fractionalization index, позначається як F), що як змінна дає статистично надійні результати¹³. Індекс фракційності математично записується так:

$$F = 1 - \sum_{i=1}^n p_i^2$$

де p_i – відсоток голосів чи мандатів, які отримала i -партія. F лежить у межах від 0 до 1. Коли $F = 0,0$ – це означає, що одна партія здобуває всі голоси виборців, коли $F = 1,0$ – це свідчить, що кожен виборець голосує за власну партію. Іншими словами, F допомагає простежити трансформацію партійної системи від абсолютної однопартійності ($F = 0,0$) до абсолютної фракційності ($F = 1,0$). Показник індексу, нижчий за 0,50, свідчить про існуван-

11 M. Laakso, R. Taagepera, „Effective” Number of Parties: A Measure with Application to West Europe, „Comparative Political Studies” 1979, vol. 12, no. 1, p. 12–13.

12 Ibidem, p. 7.

13 D. Rae, A Note on the Fractionalization of Some European Party Systems, „Comparative Political Studies” 1968, vol. 1, no. 3, p. 415.

ня однієї панівної партії, а коли він більший за 0,70, то в країні є багатопартійна система.

М. Лааксо і Р. Таагепера запропонували індекс ефективної кількості партій, який вдало пояснював фрагментацію партійних систем, і на сьогодні залишається найбільш використовуваним показником. Однак у сучасному світі багато партійних систем із панівною партією, тож за таких умов застосування індексу ефективної кількості партій дає некоректні результати¹⁴. Підрахунок індексу ефективної кількості партій вважають некоректним, коли одна партія отримала понад 50% мандатів, завдяки чому домінує над рештою партій. Тому Р. Таагепера запровадив додатковий індекс – LC (індекс найбільших компонент), який вираховується як обернена частка найбільшої партії¹⁵. Якщо цей індекс нижчий, ніж 2,00, тоді певна партія домінує в партійній системі, оскільки частка її місць перевищує 50%. Разом з тим, індекс ефективної кількості партій нівелює ключові особливості партійних систем у категорії взаємодії партій між собою.

З “третьою хвилею” демократизації поширився так званий “електоральний авторитаризм”, коли квазідемократичні інститути практикують, щоб непомітно для міжнародної спільноти легалізувати у внутрішньому використанні авторитарні методи¹⁶. Так з’явилися дві відмінні між собою партійні системи. “Зародкові” (або “рудиментарні”) партійні системи в нових демократичних державах, які борються за демократичну консолідацію, й ті партійні системи, де хоча й існує опозиція, панує все одно найбільша партія (такі партійні системи трапляються в країнах Африки, а також у пострадянських країнах). Країнам ЦСЄ і колишнім країнам Радянського Союзу притаманні “зародкові” партійні системи з високим рівнем фрагментації¹⁷. Використання індексу ефективної кількості партій Г. Голосова (Np) є суттєвішим теоретичним і емпіричним інструментом для пояснення партійних систем у по-

14 J. Molinar, *Counting the Number of Parties: An Alternative Index*, „American Political Science Review” 1991, vol. 85, no. 4, p. 1383–1385; R. Taagepera, M. Shugart, *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*, New Haven 1989, p. 79.

15 R. Taagepera, *Conservation of Balance in the Size of Parties*, „Party Politics” 2005, vol. 11, p. 285.

16 A. Schedler, *Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition*, London 2006.

17 R. Taagepera, M. Shugart, *Seats and Votes*, p. 22–28.

сткомуністичних країнах, ніж індекс ефективної кількості партій М. Лааксо і Р. Таагепера (*ENP*).

Новий індекс ефективної кількості партій (N_p), який запропонував Г. Голосов, перевірено на прикладі партійних систем світу. Він краще вимірює ефективну кількість партій у високо фрагментованих і найменш фрагментованих партійних системах, виконуючи необхідні властивості для такого індексу¹⁸. Індекс ефективної кількості партій Г. Голосова вираховується за формулою:

$$N_p = \sum_1^x \frac{1}{1 + (s_1^2 / s_i) - s_i}$$

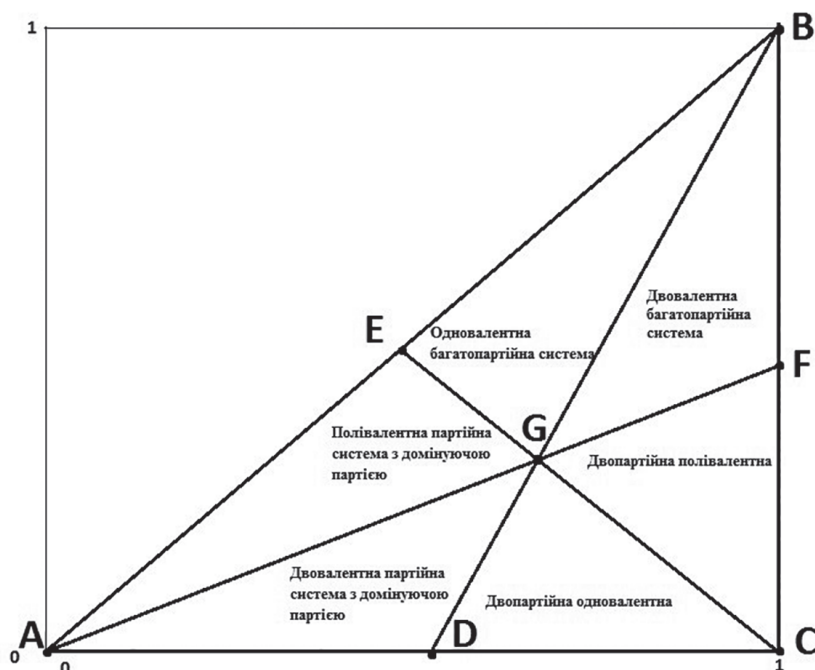
де s_1 – частка місць найбільшої партії, а s_i – частка місць i -партії у законодавчому органі¹⁹.

На основі моделі трикутника Нагаями²⁰, ефективної кількості партій (N_p) та відносного розміру партій, Г. Голосов запропонував новий метод – двовимірне графічне зображення типів партійних систем (Рис. 1.1). Математичну формулу індексу ефективної кількості партій (N_p) побудовано так, що найбільша партія завжди отримує 1, тоді як решта партій отримують зважену оцінку відносно розміру найбільшої партії та їхніх власних розмірів. Вісь абсцис та вісь ординат є окремими зваженими індексами, які віддзеркалюють співвідношення частки місць між партіями.

18 В. Лебедюк, *Еволюція методологічних підходів до вивчення партійних систем*, [w:] *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи*, Чернівці 2013, s. 25–28 [V. Lebediuk, *Evolutsiia metodolohichnykh pidkhodiv do vuvchennia partiinykh system*, [in:] *Rozvytok politychnoi nauky: ievropeis'ki praktyky ta natsional'ni perspektyvy*, Chernivtsi 2013, s. 25–28].

19 G. Golosov, *The Effective Number of Parties: A New Approach*, „Party Politics” 2009, vol. 10, p. 12.

20 R. Taagepera, *Extension of the Nagayama Triangle for Visualization of Party Strengths*, „Party Politics” 2004, vol. 10, p. 301–306.

1.1. Візуалізація типології партійних систем Г. Голосова (relative-size triangle – RST)²¹

Г. Голосов графічно зобразив трикутник та поділив його на шість рівних сегментів, кожен з яких теоретично символізує певний тип партійних систем. Вісь абсцис та вісь ординат є окремими зваженими індексами²², які віддзеркалюють співвідношення частки місць між партіями. Вершини трикутника ілюструють традиційну потрійну класифікацію партійних систем М. Дюверже. Тоді як кожен із сегментів трикутника класифікує партійні системи на двопартійну одновалентну (DGC) і полівалентну (FGC), двовалентну партійну систему з панівною партією (AGD), полівалентну партійну систему з панівною партією (AGE), одновалентну (EGB) і двовалентну багатопартійну систему (BGF). Таким чином, Г. Голосов зумів поділити партійну систему з панівною партією

²¹ G. Golosov, *Party system classification: A methodological inquiry*, „Party Politics” 2011, vol. 17, p. 539–560.

²² Ibidem, p. 546.

на підтипи. Тоді як до того партійні системи з панівною партією і багатьма відносно маленькими партіями потрапляли в категорію багатопартійних систем²³.

Вершина трикутника А є прикладом однопартійної системи, де всі місця в законодавчому органі отримала одна партія. Вершина С свідчить про двопартійну систему, оскільки лише дві партії отримали рівну кількість місць. Вершина В вказує на багатопартійну систему, де існує більше ніж дві партії з однаковою часткою місць у парламенті. Структура діаграми передбачає наявність “розмитих” зон. Тобто, точки, розташовані близько до вершин трикутника, нівелюють відмінність між підтипами партійних систем, але в повному обсязі пояснюють тип партійної системи. Точки в центрі перетину бісектрис трикутника вказують на невизначеність типу партійної системи²⁴.

Третій підхід розглядає партійну систему не стільки як систему зв'язків окремих партій між собою, а як систему зв'язків з їхніми виборцями. Такий підхід базується на тому, що зміна партійної системи є похідною від зміни виборчої поведінки²⁵. У такому разі проявом інституціоналізації партійної системи буде здатність політичних партій отримувати регулярну підтримку виборців.

3. Трансформація партійних систем у посткомуністичних країнах

Спробуємо поглянути на трансформацію партійних систем у посткомуністичних країнах крізь призму другого підходу. Методологічною основою дослідження є двовимірний метод класифікації партійних систем Г. Голосова, науковий інструментарій якого відкриває значні можливості для вивчення змін та розвитку партійних систем у посткомуністичних країнах.

Разом з тим, використання індексу ефективної кількості партій не є достатньою умовою для аналізу змін партійних систем, а тому потребує застосування додаткового інструментарію (RST).

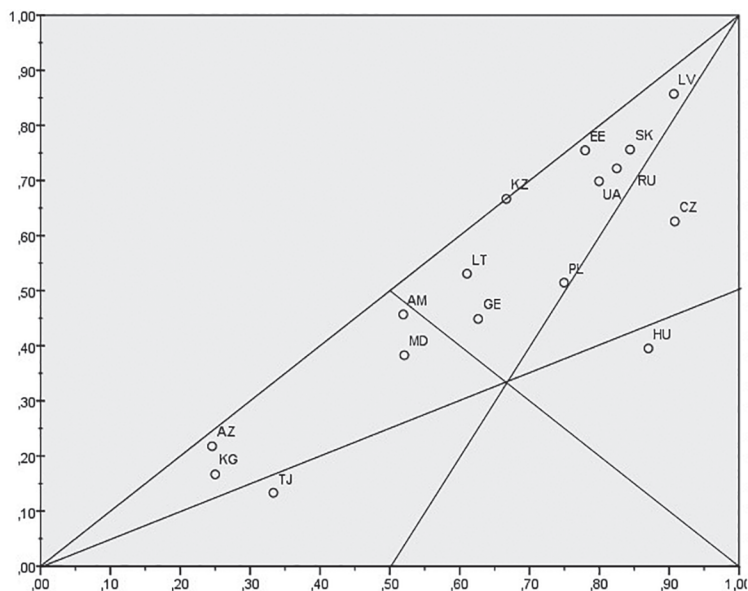
²³ Ibidem, p. 549–560.

²⁴ Ibidem.

²⁵ P. Mair, *Party System Change. Approaches and Interpretations*, Oxford 1997, p. 54.

Рис. 1.2. Зміни партійних систем у посткомуністичних країнах (1992–2002)*

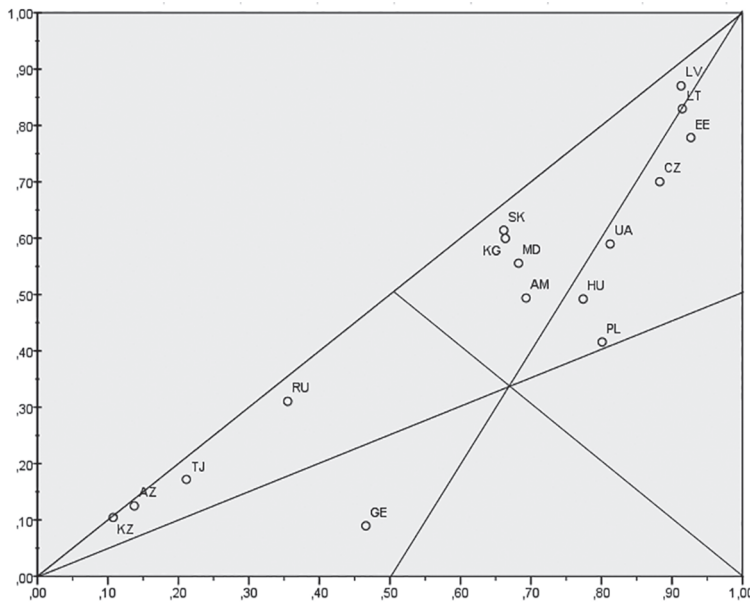
*Країни позначені абрєвіатурами: AM – Вірменія; AZ – Азербайджан; EE – Естонія; GE – Грузія; KG – Киргизстан; KZ – Казахстан; LT – Литва; LV – Латвія; MD – Молдова; RU – Росія; TJ – Таджикистан; UA – Україна; PL – Польща; HU – Угорщина; SK – Словаччина; CZ – Чехія.

Для визначення основних змін партійних систем у пострадянських країнах було проаналізовано понад 100 результатів виборів до законодавчих органів влади за пропорційною основою протягом 1992–2019 років. Щоб з'ясувати, чи змінювалися партійні системи в пострадянських країнах, ми поділили хронологічні рамки дослідження на дві частини: 1992–2002 (Рис. 1.2) та 2003–2019 (Рис. 1.3) роки. Для кожної країни, за певний період часу, було обраховано середнє значення коефіцієнтів координат.

Більшість країн (Естонія, Грузія, Казахстан, Литва, Латвія, Росія, Польща, Словаччина, Чехія та Україна) в перші роки незалежності вибудовували багатопартійну систему. Поряд з тим, низка країн інституційно обмежувала розвиток багатопартійної системи. Протягом 1992–2002 років простежувались полівалентна партійна система з панівною партією (Вірменія, Азербайджан, Киргизстан, Молдова), двопартійна полівалентна система (Угорщина) та дво валентна партійна система з панівною партією (Таджикистан).

Протягом наступного періоду (2003–2019) партійні системи в пострадянських країнах суттєво змінилися. Тільки Литва і Латвія залишились у категорії одновалентної багатопартійної системи, а в Молдові збереглася полівалентна партійна система з панівною партією. Партійна система України й Естонії, хоч і належить до багатопартійної, але зазнала змін у межах цієї категорії з одновалентної до двовалентної багатопартійної системи. Всі країни Вишеградської четвірки належать до одновалентної (Словаччина) чи двовалентної багатопартійної системи (Польща, Угорщина та Чехія).

Рис. 1.3. Зміни партійних систем у посткомуністичних країнах (2003–2019)*

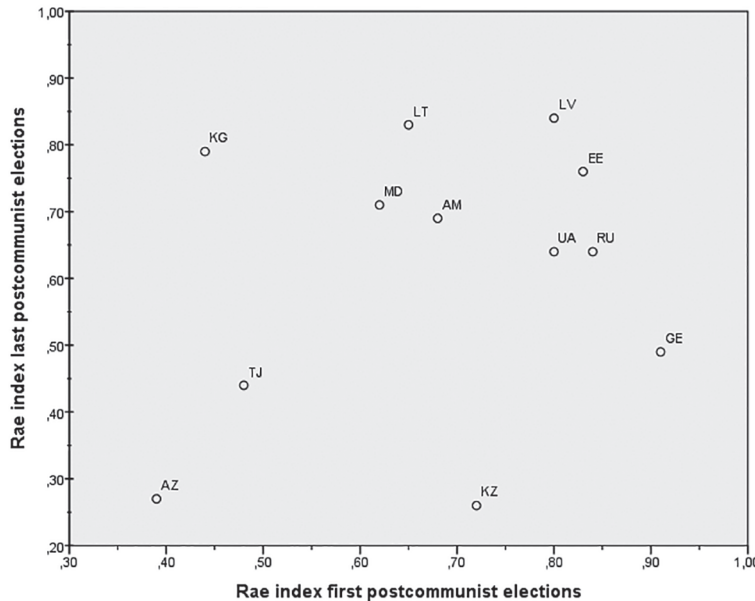
*Країни позначені абрєвіатурами: AM – Вірменія; AZ – Азербайджан; EE – Естонія; GE – Грузія; KG – Киргизстан; KZ – Казахстан; LT – Литва; LV – Латвія; MD – Молдова; RU – Росія; TJ – Таджикистан; UA – Україна; PL – Польща; HU – Угорщина; SK – Словаччина; CZ – Чехія.

Три країни перейшли з категорії багатопартійної до партійної системи з панівною партією. Партійна система Казахстану та Росії перетворилася з одновалентної багатопартійної на полівалентну партійну систему з панівною партією. Грузія перейшла з одновалентної багатопартійної до двовалентної партійної системи з панівною партією. Протягом досліджуваного періоду суттєво (з полівалентної партійної системи з панівною партією на одновалентну багатопартійну) змінилися партійні системи Киргизстану та Вірменії. Партійна система Таджикистану зазнала змін тільки в межах категорії партійної системи з панівною партією: з двовалентної на полівалентну з панівною партією.

Найпростішим методом порівняння змін партійних систем є ступінь фракційності (Rae index²⁶). Обрахувавши індекс фракційності для перших та останніх виборів у пострадянських країнах, ми з'ясували що між цими змінними немає зв'язку (Рис. 1.4). Тобто, коефіцієнт кореляції Пірсона незначущий і нульову гіпотезу про відсутність зв'язку приймаємо. Описова статистика для двох наборів даних показує, що середнє значення і стандартне відхилення схожі. Такі результати засвідчують, що в більшості випадків зміни партійних систем відбувались у межах однієї категорії між підтипами партійних систем. Разом з тим, спостерігаємо високий рівень фракціоналізації у Словаччині, Латвії, Естонії, Україні та Чехії, де ступінь фракційності лежить у межах від 0,76 до 0,83. Росія та Казахстан мали високий рівень фракційності на перших виборах, але через зміни формату партійної системи фракційність на останніх виборах зменшилася.

26 D. Rae, *A Note on the Fractionalization*, p. 413–418.

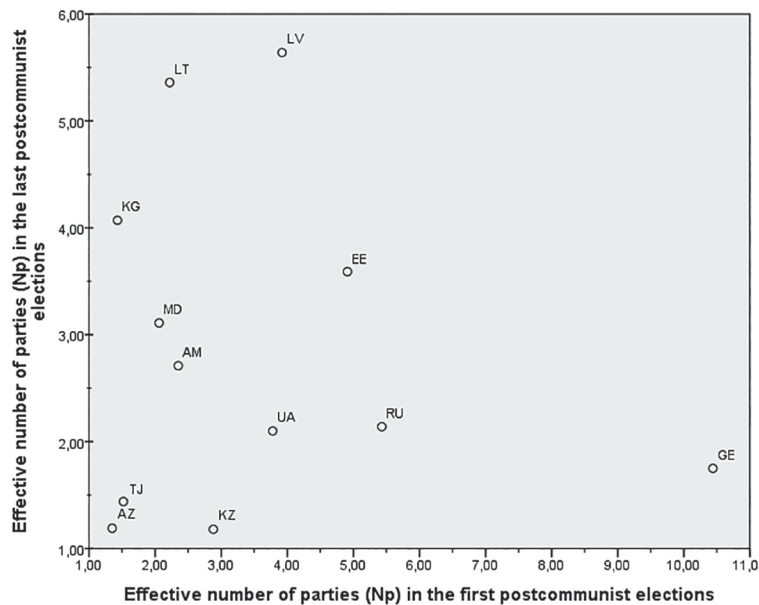
Рис. 1.4. Фракційність партійних систем у посткомуністичних країнах*

*Країни позначені абрєвіатурами: AM – Вірменія; AZ – Азербайджан; EE – Естонія; GE – Грузія; KG – Киргизстан; KZ – Казахстан; LT – Литва; LV – Латвія; MD – Молдова; RU – Росія; TJ – Таджикистан; UA – Україна; PL – Польща; HU – Угорщина; SK – Словаччина; CZ – Чехія.

Індекс ефективної кількості партій указує на відносну “вагу”, тобто кількість мандатів, котрі партії отримали в парламенті (Рис. 1.5). Найбільше індекс ефективної кількості партій знизився у Грузії (з 10,44 до 1,83) та Росії (з 5,43 до 1,36). Тоді як найбільше підвищився в Киргизстані (з 1,43 до 4,07), Литві (з 2,22 до 4,36) та Молдові (з 2,06 до 4,50). Результати індексів корелюють із еволюцією типів партійних систем у посткомуністичних країнах. Однак про інституалізацію партійних систем можна говорити з певною часткою умовності, бо показники індексу протягом досліджуваного періоду не мають зв’язку між собою. Простежується група країн (Латвія, Словаччина, Україна, Естонія та Чехія), де різниця значення індексу ефективної кількості партій між першими та останніми виборами коливається в межах одиниці. Всі вони належать до багатопартійних систем. Найменшу різницю в значеннях індексу ефективної кількості партій демонструє Чехія.

Рис. 1.5. Індекс ефективної кількості партій у посткомуністичних країнах*

*Країни позначені абрєвіатурами: AM – Вірменія; AZ – Азербайджан; EE – Естонія; GE – Грузія; KG – Киргизстан; KZ – Казахстан; LT – Литва; LV – Латвія; MD – Молдова; RU – Росія; TJ – Таджикистан; UA – Україна; PL – Польща; HU – Угорщина; SK – Словаччина; CZ – Чехія.

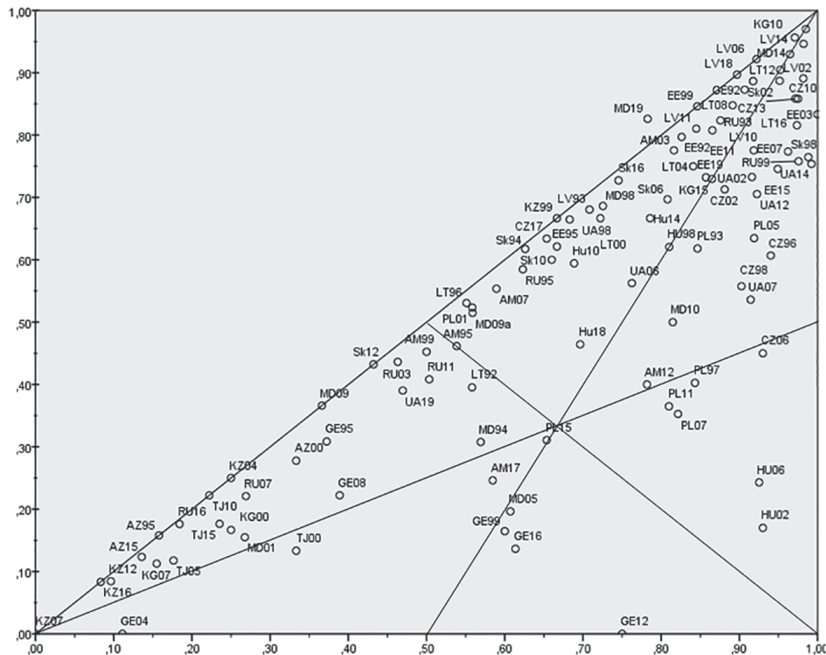
4. Висновки

Аналізуючи результати від виборів до виборів, ми з'ясували, що за досліджуваний період найбільше змінилися партійні системи Молдови та Грузії (шість циклів змін). Партійні системи України та Польщі зазнавали змін чотири рази. Вірменія, Естонія, Латвія, Росія, Словаччина та Чехія пройшли крізь три типи партійних систем. Киргизстан, Казахстан, Литва, Таджикистан та Угорщина змінили тип партійних систем двічі. Партійна система Азербайджану не змінювалась. Отже, чим частіше змінювалась партійна система, тим менш стабільною вона є. Білорусь, Туркменістан і Узбекистан не були включені до порівняльного аналізу, адже мажоритарна виборча система і пропрезидентська система нівелюють становлення партійної системи.

У нашому дослідженні ми прагнули з'ясувати основні зміни, яких зазнали партійні системи в посткомуністичних країнах протягом досліджуваного часу. Більшість партійних систем у постко-

муністичних країнах перманентно змінюються й не є стабільними. Найпоширенішим типом партійної системи в 1992–2002 роках була одновалентна багатопартійна система. Тоді як у 2003–2019 роках спостерігаємо тенденцію переходу до партійних систем з панівною партією (Рис. 1.6). Загалом, протягом 1992–2019 років суттєво змінилися партійні системи в шести країнах. Киргизстан і Молдова перейшли з категорії партійної системи з панівною партією до багатопартійної системи. Росія, Вірменія та Україна змінили партійну систему з багатопартійної на партійну систему з панівною партією. Азербайджан, Казахстан і Таджикистан з моменту перших виборів залишаються в партійній системі з панівною партією. Словаччина, Чехія та балтійські країни з моменту перших виборів залишаються в багатопартійній системі.

Рис. 1.6. Зміни партійних систем у посткомуністичних країнах (1992–2019)*

*Країни позначені абрєвіатурами: AM – Вірменія; AZ – Азербайджан; EE – Естонія; GE – Грузія; KG – Киргизстан; KZ – Казахстан; LT – Литва; LV – Латвія; MD – Молдова; RU – Росія; TJ – Таджикистан; UA – Україна; PL – Польща; HU – Угорщина; SK – Словаччина; CZ – Чехія.

Бібліографія / References

- Armington K., Careja R., *Institutional change and stability in postcommunist countries, 1990–2002*, „European Journal of Political Research” 2008, vol. 47, no. 4.
- Golosov G., *Party system classification: A methodological inquiry*, „Party Politics” 2011, vol. 17.
- Golosov G., *The Effective Number of Parties: A New Approach*, „Party Politics” 2009, vol. 10.
- Kitschelt H., *European Party Systems: Continuity and Change*, [in:] M. Rhodes, P. Heywood, V. Wright (eds), *Developments in West European Politics*, London 1997.
- Laakso M., Taagepera R., “Effective” Number of Parties: A Measure with Application to West Europe, „Comparative Political Studies” 1979, vol. 12, no. 1.
- Lijphart A., *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, New Haven 1999.
- Mainwaring S., *Introduction: Party Systems in Latin America*, [in:] S. Mainwaring, R. Timothy (eds), *Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America*, Stanford 1995.
- Mair P., *Party System Change. Approaches and Interpretations*, Oxford 1997.
- Molinar J., *Counting the Number of Parties: An Alternative Index*, „American Political Science Review” 1991, vol. 85, no. 4.
- Rae D., *A Note on the Fractionalization of Some European Party Systems*, „Comparative Political Studies” 1968, vol. 1, no. 3.
- Sartori G., *Parties and party systems. A framework for analysis*, New York 1976.
- Schedler A., *Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition*, London 2006.
- Slomczynski K., Shabad G., Zielinski J., *Fluid Party Systems, Electoral Rules and Accountability of Legislators in Emerging Democracies: The Case of Ukraine*, „Party Politics” 2008, vol. 14, no. 1.
- Taagepera R., *Conservation of Balance in the Size of Parties*, „Party Politics” 2005, vol. 11.
- Taagepera R., *Extension of the Nagayama Triangle for Visualization of Party Strengths*, „Party Politics” 2004, vol. 10.
- Taagepera R., Shugart M., *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*, New Haven 1989.
- Дюверже М., *Политические партии*, Москва 2000 [Diuverzhe M., *Politieskie partii*, Moskva 2000].
- Лебедюк В., *Еволюція методологічних підходів до вивчення партійних систем*, [w:] *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи*, Чернівці 2013 [Lebediuk V., *Evolutsiia metodolohichnykh pidkhdov do vuvchennia partiinykh system*, [in:] *Rozvytok politychnoi nauky: ievropeis'ki praktyky ta natsional'ni perspektyvy*, Chernivtsi 2013].

- Лебедюк В., *Типологія партійних систем: минуле та сьогодення*, „Політичний менеджмент” 2013, № 59 [Lebediuk V., *Typologiiia partiinykh system: mynule ta s'ohodennia*, „Politychnyi menedzhment” 2013, no. 59].
- Швирков О., *Партийные системы постсоветского пространства: дефицит теории?*, [w:] О. Фісун (ред.), *Партійна система України після парламентських виборів – 2012*, Харків 2012 [Shvirkov O., *Partiinye sistemy postsovetskogo prostranstva: defitsit teorii?*, [in:] O. Fisun (red.), *Partiina systema Ukraïny pislia parlaments'kykh vyboriv – 2012*, Kharkiv 2012].